

DEMÉNY LAJOS

Kísérlet a román történelmi mítoszok tárgyilagos vizsgálatára

Az utóbbi években a román kutatók körében mind több szó esik arról, hogy a román történetírás a mély válság korszakát éli. Ha ezt 1995-ig még nagyon kevesen merték kimondani, s ők is kizárólag az 1989. évi fordulat utáni időre korlátozták a szerintük már le nem tagadható jelenséget, ezzel szemben viszont az utolsó két-három évben mind a tudományos tanácskozások, mint az egyes időszaki kiadványok állandóan napirenden lévő kérdése. Igaz ugyan, hogy tüzetes vizsgálatától a tudományos folyóiratok elzárkóznak, a népszerűsítő kiadványok egyszerűen tudomást sem vesznek róla, a középiskolai és nemegyszer a felsőfokú oktatásban pedig folytatódik az 1989 előtti nézetek kultiválása néha még szélsőségesebb változatban, de az is elvitathatatlan, hogy a szakkörökben folytatott vitákban már a válság mélyebb gyökerei és szélesebb összefüggései is felbukkannak, és szóhoz jutnak a kiütkeresés szorgalmazói. Akad a román kutatók sorában olyan is, aki belátta, hogy távolról sem kielégítő a válság visszavetítését kizárólagosan az 1989 előtti egyeduralmi nemzeti-kommunista rendszer által a román történetírásra ráerőszakolt pártállami ideológiára korlátozni. Szerintük ennek mélyebb gyökerei vannak, amelyek a múlt századi romantikus történelemszemléletig nyúlnak vissza. A XIX. század derekán Havaselvén virágkorát élő erdélyi fogantatású román romantikus történetírás a mítoszok teremtésével szerzett magának hírnevet. A különbség az egypártrendszer idején újra felvirágzó mítoszimádattal szemben csupán abban a nem elhanyagolható mozzanatban rejlett, hogy a múlt század második felében a Titu Maiorescu nevéhez fűződő *Junimea* kritikái szemlélet is szóhoz jutott. A századfordulón pedig a román historiográfia fejlődését meghatározó olyan egyéniségek léptek fel mint Ioan Bogdan, Constanti Giurescu, Dimitrie Onciul és A. D. Xenopol. Közülük Ioan Bogdan, az egész európai szlavisztikában számontartott tudós, meghonosította és megalapozta Romániában az ósláv nyelvű okleveles források máig sem túlhaladott kritikai közlését. Constantin Giurescu ugyanezt végezte el az elbeszélő kútfők terén. A bécsi iskolázottságú Dimitrie Onciul a középkori források kritikai elemzésével, A. D. Xenopol pedig a történelmi fejlődés és történetírás elméleti kérdéseinek európai visszhangra talált vizsgálatával és főleg a 14 kötetre terjedő román történelem összefoglalójával szerzett magának elévülhetetlen érdemeket. De ugyanazon időben Nicolae Densușeanu munkásságában a mítoszteremtés élt tovább, és nem hiányzott az önimádó romantikus nézőpont felkarolása Nicolae Iorga óriási, ám ellentmondásoktól terhelt életművében sem, akinek meghatározó szerepe volt a modernkori román történetírás, történelmi szemlélet és a máig élő politikai gondolkodás kialakításában. Mindent elsöprő tekintélyén az sem tudott csorbát ejteni, hogy a két világháború közötti fiatal történész nemzedék legmarkánsabb képviselői (P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu és mások) alapos kritikai elemzés tárgyává tették romantícizmusát.

A román historiográfia egész fejlődését meghatározta szerintem a nemzeti öndicsőítéstől és kizárólagosságtól fűtött romantikus mítoszteremtés és a korszakonként lát-

szólag felülkerekedő kritikai szemlélet kettőssége. Ezen kettősség állapotában találta a román történetírást a második világháború után berendezkedő kommunista rendszer. A leegyszerűsítő proletkultos sugallatú primitív történet szemlélet, melyet a Mihai Roller szerkesztette 1947. évi *Románia története* testesített meg, csak rövid időre tudta szőnyeg alá söpörni a már említett kettős vonulatot. Az ötvenes évek derekán a politikai irányváltás nyomán újra érezte hatását a nemzeti kizárólagosságra való törekvés. Ennek magyarázatát abban vélem fellelni, hogy a vele szemben alkalmazott kizárólagosan erőszakos módszerek jogosan csaptak át az ellenszenv felerősödésébe. Az ellenszenv annyira felülkerekedett, hogy elhallgattatta a különben sem kedvelt kritikai szemléletet. Az 1955-ben párthatározat nyomán kezdeményezett eredetileg öt kötetre tervezett összefoglaló első kötete az ötvenes évek végére már készen volt. A következő kötetek kéziratái is a megvitatás és véglegesítés stádiumában voltak. 1959 végétől jómagam is szemtanúja lehettem a román történetírásban lüktető életnek. A Román Akadémiai Kiadó és a kiadvány szerkesztőjeként résztvettem a szűkebb körökben zajló vitákon. Ekkorra már újra kezdett felülkerekedni a kizárólagosan nemzeti szemlélet.

A hatodik évtized végén a román történetírás és a nemzeti szocializmus irányába fejlődő politika közötti szakadás kezdeti jelei bukkantak fel. A historiográfia egyre inkább lemaradt, elannyira, hogy az említett szintézis a pártpolitikai elvárások szempontjából már megjelenése pillanatában elavult lett. Az 1878 és 1944 közötti korszakot felölelő V. és VI. kötet – kinyomtatásuk ellenére – már nem kerültek forgalomba. Közben a Román Akadémia azt a feladatot kapta, hogy az újabb, most már tíz kötetre tervezett összefoglaló megírását és kiadását irányítsa. Alig két-három év leforgása alatt készen állott ebből nyolc kötet kézírata. A Dionisie Pippidi akadémikus és neves ókorász szerkesztette I. kötetet 1.000 példányban belső használatra ki is adták. Szedés alatt volt Ștefan Pascu akadémikus szerkesztésében a II. kötet is. A kinyomtatott első kötet azonban nem került a könyvesboltokba. Ellene feljelentés került a volt diktátor asztalára azzal a váddal, hogy beállítottságában és szemléletében nem eléggé hazafi, sőt szerkesztője egyenesen hazaáruló, mert nem hajlandó a román nép kizárólagosan trák (géta-dák) eredetét s így többezer éves folytonosságát „kellő érvekkel alátámasztani”. Nicolae Iorga veje megérte azt is, hogy a korabeli sajtóban megpengették görög származását, ami úgymond magyarázná hazafiatlanságát.

Tudni kell azt is, hogy időközben a hetvenes évek első felében a nemzeti kommunizmustól uralt pártállami önkényuralom annyira szédületesen váltott irányt, hogy azt már a szakmai felkészültségére valamit is adó történész követni nem tudta. A „legfrissebb” történelemszemléleti fordulatot a XI. pártkongresszuson elfogadott pártprogram fémjelezte. A román történészek között „trákomániának”, „dákomániának” nevezett irányzat elvetette az eredetkérdésben a dák-római szintézis elméletét, vagyis azt, hogy a román nép ősei a dákok és rómaiak. A szélsőségesen nacionalista és sovén fogantatású szemlélet a mítoszteremtésben messze túlszárnyalta még a múlt századi romantikus történetírást is. Leegyszerűsítő, nemegyszer primitív érvrendszerével zsákutcába vitte az egész román történetírást, megkérdőjelezte annak tudományos jellegét. A román historiográfia válsága tehát nem az 1989 decemberi fordulat után következett be, csupán csak annyi történt, hogy akkor került felszínre, illetve akkor nyílt lehetőség rá, hogy valós helyzetét a bátrabb román történészek is megállapítsák és kimondják.

Az általunk vázlatosan és ebből kifolyólag leegyszerűsített formában bemutatott román historiográfiai fejlődés nyomán jogos a kérdés, hogy miért kell bátorság az annyira nyilvánvaló tényállás rögzítéséhez és főleg a belőle fakadó következmények

levonásához? A kérdés mégis jogos, mert a történelmi mítoszoktól terhelt történet-szemlélet mélyen bevésődött a román köztudatba, mondhatni meghatározza azt. Túl a historiográfiai örökségen, a középiskolai és felsőfokú oktatásban évtizedeken át kultiválták az idegengyűlölettől fűtött történelmi mítoszokat, amelyekhez bizonyos nemzeti előjogok, érdekek is fűződnek. E téren az 1989. évi váltás nem hozott semmilyen változást, sőt talán még nyíltabb, leplezetlenebb lett a mítoszok táplálása. Elég ennek bizonyítására a mai egységes és kötelező történelmi tankönyveket szemügyre venni, azt is megemlítve, hogy az alternatív történelmi tankönyvek kidolgozását, engedélyezését minden eszközzel akadályozzák. Kilenc év eltelté után Romániában nem jelent meg egyetlen a románok történelmét tárgyaló alternatív tankönyv sem. Ennél fogva szélesebb társadalomtudati összefüggéseiben a román historiográfia válsága messze túl lépi a történetkutatás berkeit. A kritikai önvizsgálat közege kedvezőtlen. Hozzá valóban férfi kurázsira, alapos felkészültségre van szükség, különösen akkor, ha a válsággal való szembenézés kísérlete átfogóan elemző és nem korlátozódik a tényállás pusztá megállapítására.

Erre a nehéz munkára vállalkozott a Bukaresti Tudományegyetem Történettudományi Karának professzora Lucian Boia a *Történelem és mítosz a román köztudatban (Istorie și mit în conștiința românească)* című könyvében. Kötete a Soros Alapítvány támogatásával látott nyomdafestéket a bukaresti Humanitas Kiadó gondozásában 1997 nyarán.

Néhány szót a szerzőről: Született Bukarestben 1944-ben. Itt végezte felsőfokú tanulmányait az egyetem Történettudományi Karán 1967-ben, ahol azóta is dolgozik. Tanársegédi beosztásban egy évig az Egyetemes Történelem Tanszékén, majd Románia Történelme Tanszékén folytatta munkásságát. Kezdeti tanulmányai, könyvei és doktori disszertációja (1972) a hagyományos beállítottságra vallanak. Tárgyuk a múlt századi erdélyi román nemzeti mozgalom, mégpedig abban a szellemben, ahogyan azt a román historiográfia nemzeti vonulata a kezdetektől tárgyalta. A tanszéken a román és egyetemes történelem historiográfiai szemináriumát vezette. 1975-ben kiadta kurzusa első részét *A román historiográfia fejlődése (Evoluția istoriografiei române)* címen. A szerző mostani könyvében maga utal arra, hogy nézeteit később revízió alá kellett vennie. Történelemszemléletében a gyökeres változást, ha úgy tetszik a váltást a hetvenes évek végén hosszabb ideig tartó nyugat-európai tanulmányútja hozta meg.

Az 1980-ban Bukarestben megrendezett Történészek Világkongresszusán javaslatára létrehozták a Nemzetközi Historiográfiai Bizottságot, ennek főtárgya, majd elnöke lett. Szerkesztette az 1989-ben és 1991-ben az Egyesült Államokban és Angliában kiadott kétkötetes *Great Historians from Antiquity to 1800* és *Great Historians of the Modern Age* című nemzetközi történész-szótárt. A címszavak megírásában több mint kétszáz szerzőt vont be a világ negyven országából és tájegységéről. A nyolcvanas évek közepén beindult munkálatok idején az említett szótár összeállítása révén kerültünk közvetlenebb kapcsolatba, ugyanis a magyar történészekre vonatkozó címszavak tetemes részének megírására engem kért fel. Nyitottsága kellemes meglepetés volt számomra. Jelezte, hogy foglalkoztatja a történelmi mítoszok teremtése. Azóta hosszú idő telt el. 1989 után véglegesíthette és véglegesítette is kéziratait, újabb tanulmánykötetek szerkesztését és kiadását gondozta. Közöttük az 1995 és 1997 között megjelent három kötetet, kettőt *A román kommunizmus mítoszai (Miturile comunismului românesc)* és egyet *A román történelmi mítoszok (Mituri istorice românești)* címen. A bennük közölt tanulmányok abban a műhelyben készültek, amelyet a professzor

hozott létre fiatal tanársegédek és végzős diákjai közül az egyetem Történettudományi Karán. A Képzületbeli Történelem Központja néven ismert műhely vezetője maga Lucian Boia. A nemrégén nyomdafestéket látott könyvét nem csak olvasmányai (a mítoszok tárgykörében) és a már említett tanulmánykötetek szerkesztése előzték meg, hanem a professzor tanulmányai is, közülük közvetlenül a román történelmi mítoszokról írt tanulmánya, vagy a Párizsban 1993-ban kiadott tanulmánykötetben közölt esszéje *Les Roumains et les Autres. La quête des modèles dans la société roumaine des XIX-ème et XX-ème siècles* címen.

A széles közvélemény, de még a szűkebb szakkörök sem figyeltek fel Lucian Boia kiadványaira míg azok külföldön, idegen nyelveken vagy az országban a Bukaresti Tudományegyetem Kiadójának gondozásában és kis példányszámban, csak az egyetemi belső könyvesboltban kerültek forgalomba. Amikor azonban a rangos Humanitas Kiadó jelentette meg könyvét és aránylag nagy, háromezres példányszámban, már kulturális hetilapokban is visszhangra talált, csak a kimondottan tudományos folyóiratok hallgattak róla, ami eléggé sokatmondó.

Lucian Boia egyetlenegyszer sem ejt szót a román történetírás válságáról, de azt már a könyvhöz írt bevezetésében kiemeli, hogy a román historiográfia a „szükséges kritikai revízió fázisában” van, és következőképpen szembe kell néznie a „történelem és a képzelet viszonyát” meghatározó jelenséggel. „Kísérletünk – állítja a szerző – szokatlanak tűnhet”, de más történetírásokban „ez már nem számít lázadónak”. A kérdés szerinte csupán az, hogy a román közvéleményben mély gyökereket vert az „objektív történetírás illúziója, amelyet az egyetlen és tagadhatatlan igazság hangoztatásával a kommunizmus csak megerősített”. Következőképpen, ha a kommunista ideológia nem hamisította meg lényegében a történelmet, nincs mit revideálni, ha pedig igen, akkor a történészek feladata megállapítani az „Igazságot”. Boia professzor kijelenti, hogy nem tartja feladatának „a román történelmi mítoszok lerombolását”. De azt már határozottan megállapítja, hogy „a jelenben mesterségesen táplálnak, sőt eltúloznak bizonyos történelmi és politikai mítoszokat”, ami a hamisan hangoztatott hazafias jelzések leple alatt távol tartja a román társadalmat a modernizálástól, a demokratizálástól és a versenyképességtől. „Az önkényuralmi és idegengyűlölő sugallatú nacionalista mítoszok nem a legjobb útítársak” az európai felzárkózáshoz vezető úton.

Egyik nem régen tett nyilatkozatában bevallja, hogy a hozzá hasonló nézeteket valló történészek Romániában aránytalan kisebbségben vannak. „Ez azonban nem retent el. Hiszek a történettudományi megközelítésmódozatok sokféleségében... és mihelyt ... ezt az egyszerű dolgot tudatosítjuk, akkor talán megtehetjük az irányváltást is az eddigi monolitikus elképzelésekkel szemben.” Szerinte a mai román történetírásban „intelligenciahiány mutatkozik”. Az a baj – jelenti ki Lucian Boia – hogy sok, egyénileg intelligens román történész ellenére, „még nincs intelligens történetírásunk”, pedig erre felette nagy szükség lenne. Ezen ő az olyan történettudományt érti, amely állandóan új és új kérdéseket, problémákat vet fel és ezek megoldásában „minél eredetibb és szigorúbb módszertant követve jár el”. Lucian Boia kiemeli, hogy a román történetírás „még mindig hangsúlyosan tekintélyelvű”, a román nép „nagy szimbólumai még mindig az önkényuralkodó fejedelmek”. Közöttük Vlad Ţepeş, XV. századi kegyetlenségéről hírhedt havaselvi vajdát nevez meg, a nemzetközi köztudat Drakul néven ismert szörnyetegét. A mai román köztudatban elég gyakran említik a nevét mint olyanét, aki a „nemzetmentő politikus”, vagy éppenséggel „a demokrácia lehetséges védnöke” számára példaadó lehetne a mai Romániában.

Lucian Boia szerint a mítoszok „egyaránt lehetnek pozitívak és negatívak. A nemzeti eszme ... egy időben inkább pozitív szerepet töltek be”, különösen a XIX. században és az európai állami struktúrák kialakulásában. „Am szintén a nemzeti ideológia felelős az első világháborúért meg mindazért, ami utána következett. És ugyanaz a nemzeti ideológia – ha a tizenkilencedik századi értelmében fogjuk fel – útjában állhat Románia haladásának, az európai integrációnak”, mert szerinte a román köztudat még ma is sok mindent feláldoz „egy XIX. századi mitológia oltárán”. Azt is kiemeli, hogy Romániában a történetírás inkább függ a politikától, mint a politika a történetírástól. Képletesen ezt úgy fejezi ki könyvében, hogy nem a történészek emelnek vagy döntenek le szobrokat. Bizonyára itt arra a romániai helyzetre utal, amikor majdnem minden városban óriási méretű bronzszobrokat állítottak Mihály vajdának. A történelemre való hivatkozással is gyakran visszaélnek a politikusok. „Megdöbbenett például, amikor a tanügyi törvény vitájában – a történelem és földrajz román vagy magyar nyelven folyó oktatása kapcsán – nemrég Ionel Brătianura (a két világháború közötti román liberális politikus és miniszterelnök – D. L.) hivatkoztak. Hát mi köze van Ionel Brătianunak ehhez az egészhez? Ha már a múltra hivatkozunk, akkor idézzük fel Ștefan cel Mare (a XV. századi moldvai vajdát – D. L.), és tanítsunk ósláv nyelven, a magyarok pedig tanuljanak latin nyelven... Vagy megtudnánk egyezni, és mindnyájan latin nyelven végeznénk az iskolát, a magyarok úgyis a latin kultúrkörhöz tartoznak, mi pedig a rómaiak leszármazottai vagyunk. Úgyhogy történelmi szempontból minden igazolt, csak éppen az ilyen tárgyalásmód értelmetlen.”

Lucian Boia a könyve megjelenése után kibontakozott eszmecsereben a *Vázlatos román mitológia* címen rövid cikket közölt. Ebben sűrített formában és lényegretörően foglalta össze a román köztudatban élő politikai mítoszokat, válaszolva az önmagának feltett kérdésre, hogy a románok képzeletbeli világukban miben is különböznek más népektől?

Érdeemes odafigyelni az eszmefuttatásra, mert szoros kapcsolat áll fenn a politikai és történelmi mítoszok között olyannyira, hogy néha ötvöződnek. Tehát a román „nem tartozik a szerencsés nemzetek közé, mindig mindenkinek útjában állt”. Ezen mítosz annyira mély gyökeret vert, hogy van rá egy sajátosan román kifejezés: *în calea tuturor răutăților*, amit én így fordítanék magyarra: minden rosszak útjában. A sok átvonuló nép földet és vizet kért és vitt, de ezt a román nem tette, mert mindig „mérsékletes és béketűrő” volt, ám másokkal szemben „sohasem agresszív”. Örökké védekezni volt kénytelen. Védte magát és egyben egész Európát. Ha a Dunánál le nem állították volna az oszmán hódítókat, azok az Atlanti-óceánig jutottak volna és Nyugat nem építhette volna fel békében székesegyházait, virágzó városait. Ez a hálátlan Nyugat soha ki nem elégített adóssága a román néppel szemben. Ellenkezőleg eladta őt az oroszoknak és lám ma is elzárja előle a NATO és az Európai Unióba vezető utat. Eme sok „hátrányos megkülönböztetés ellenére a román nép mindig vendégszerető volt, nagylelkű és az is marad. Ember a szó legnemesebb értelmében”. Ezen „gyöngeségét” az idegenek alantosan kihasználják, noha „illenek tudniuk, hogyan viselkedjenek egy olyan házban, amely nem az övék”. Ők mindannyian később érkezett jövevények. „Csak a román volt itt öröktől fogva”.

Romániában „még a kommunizmus is emberséges volt vagy idővel azzá vált”. Az ötvenes évek románokat sújtó sok igazságtalansága mégsem „jellemző a románok magatartására”. Ezeket kizárólag a szovjet megszállók és bérenceik követték el. Elévülhe-

tetlen érdeme „Gheorghiu-Dej és Ceaușescu politikájának”, hogy érvényesítette „a nemzeti érdekeket”. Bűnei ellenére a kommunizmus románná lett, ami megmagyarázza, hogy távolmaradt 1968-ban a Csehszlovákiába való intervenciótól.

Nincs semmi alapja – szól a mítosz – a téves nézeteknek, miszerint Romániában „el kell távolítani a *szovjet maradványokat*”. Hiszen köztudott, hogy „már Gheorghiu-Dej kiadta útjukat, Ceaușescu pedig ugyancsak”. Ha ezek szerint Románia 1989-ben megszerte járt a szovjet sztálini modelltől, „vajon milyen mintához közeledett?” – teszi fel a kérdést Lucian Boia. Válasza egyértelmű: „Nyilván nem a nyugati demokráciához..., talán a Burebista (dák király – D. L.) vezette ősi, egységes és központosított dák állam modelljéhez, amelyet olyan büszkén emlegetett a nyolcvanas években az ország akkori vezetője és hadura” – jegyzi meg nem kis iróniával a szerző.

Minden más néptől eltérően a román nép másik döntő jelentőségű tulajdonsága az *egység* és az *összefogás* tudata. A román történelem legfőbb jellemzője, s ez megint minden más nép történelmével szemben, hogy végigvonul rajta az egység megnyilvánulása, mert a „döntő pillanatokban a románok mindig egyet akartak”, a közös nemzeti célok és nem a magánérdekek határozták meg magatartásukat, ami bizonyára „dák-géta örökség”. Még akkor is egységes volt a román nép, amikor az idegen betolakodók országhatárokkal osztották meg.

Az igazi román – szól tovább a mítosz – csak ortodox, görögkeleti vallású lehet, a görög-katolikusok „csak megközelítően románok (még akkor is, ha a román nacionalizmus éppen az ő találmányuk volt vagy kétszáz évvel ezelőtt), a többiek – római katolikusok, baptisták, jehovisták – még kevésbé (vagy egyáltalán nem)” románok. „A román nép ortodox kereszténynek született.” Minden más népnél korábban volt keresztény, mert azok mind „később vették fel a keresztiséget”. A kereszténységet a románok megintcsak „géta-dák őseiktől örökölték”.

A románok felette értelmesek, intelligensek és találékonyak. Igaz ugyan, hogy nem a legszorgalmasabbak, „mert valami hibájuk csak kell hogy legyen”. A mítoszok szerint a lustaság is összefügg „a rendkívüli intelligenciával”. Nincs szükségük szorgalomra, mint a náluknál kevesebb leleményességgel megáldott németeknek, akik kénytelenek eme hiányukat munkával, szorgalommal pótolni. A románok lustasága „bizonyos értelemben erény, mivel a tiszta értelem gyakorlásának is meg kell fizetni az árát. Ez a mi büszkeségünk – rögzíti a továbbiakban a mítoszok teremtette román öndicsőítést Lucian Boia – ,nem vagyunk hatékonyak, ám értelmesek (ami bizonyos többlet ér, ritkább és becsesebb tulajdonság a közönséges és gyakorlatias hatékonyságnál)”.

A románok szeretik magukat „rendkívül erős egyéniségű” népnek feltüntetni. A sok rendkívüliség mítoszi hiedelme Lucian Boia szerint veszélyes éppen a román népre nézve, mert „válaszfalat” emel a románok és a többi európai nép közé. Túl azon, hogy ez „nem a legjobb útja az Európához való felzárkózásnak”, kiélezi a különbségeket, növeli a másokkal szembeni ellentéteket ahelyett, hogy tompítaná azokat. A szerző szerint „nem ártana lemondani egy és másról legjellegzetesebb román vonásaink közül, amelyek egyébként jórészt mitológiai fogantatásúak. Ajánlatos lenne például, hogy kevésbé tüntessünk eszünkkel, de egy árnyalattal hatékonyabbak legyünk”. Nem ártana elsajátítani valamit a „német viselkedési mintából”. Szerinte a román nép hasznára válna, ha szembenézve önnön hibáival és ne keresné a nehézségek és hibák okát mindig másokban, ne hárítaná értük a felelősséget a szomszéd népekre. „Jó lenne már megszabadulni üldözési mániánktól és attól a manicheista történelemszemlélettől, amely szerint a gonosz idegenek mindig a derék románokra fenik fogukat.”

Lucian Boia szerint a már vázolt öndicsőítés egy ellentmondásosnak látszó *komplexusnak*, egyszerre felsőbb- és alacsonyabbrendűségi tudatnak a szüleménye.

A mítoszok, bármennyire is képtelenek egyre gyarapodnak, válnak szétágazottabbakká, a társadalmi tudatban szervezett formát öltenek, rendszerré szerveződnek, kikristályosodott, csiszolt formát öltenek s egy adott pillanattól kezdve helyettesítik a valóságot, maguk válnak „tényekké”. Ellenállhatatlan nyomást gyakorolnak a köz-tudatra, de magukra a mítoszok megteremtőire is. Némegyszer lehattünk tanúi annak, hogy a mítoszteremtőt magát állította falnak a közvélemény, mert úgy látta, hogy meghátrál az, akinek „túllicitálják” eredeti elgondolásait. Így került egy-egy mítoszteremtő saját mítoszának csapdájába.

Lucian Boia könyvének érdekessége éppen abban áll, hogy az egész új- és legújabb kori román történelmi gondolkodás átfogó elemzésére támaszkodik. Előzmények nélküli ez a román történetírás fejlődésében. Tudni kell ehhez, hogy a historiográfiai kutatások egyik gyenge oldala volt a román történetírásnak, hiányzanak a historiográfiai feldolgozások, még annyi nekirugaszkodás után sem jelent meg a román történetírás bibliográfiája, a források bemutatása. Ezen segédeszközök hiányában nehéz az önvizsgálat, szinte elképzelhetetlen a modern alapokra fektetett kutatás. Alig másfél évtizeddel ezelőtt kezdtek megjelenni a Iași városában élő Alexandru Zub professzor historiográfiai monográfiái és alapos elemző tanulmányai. Tudtommal Lucian Boia az első, aki meghonosította a román felsőfokú oktatásban a rendszeres historiográfiai szakkurzust és szemináriumot. Könyvében nyomon követhette és követte is a román történelmi mítoszok útját, a velük való szembenézés kísérleteit, de azt is, hogy a román nemzeti kommunizmus korszakában miként lett belőlük egységes és megfellebbezhetetlen történelemszemlélet.

A szélesebb politikai, ideológiai és tudati összefüggések bemutatása után Lucian Boia könyvében tüzetes vizsgálat tárgyává teszi a fontosabb román történelmi mítoszokat.

Mindenek előtt a Mihály vajda mítoszt veszi szemügyre, főleg azt, hogy miként lett belőle nemzeti egységtől vezérelt egyéniség. Jelzi egyben azt is, hogy Mihály vajda valóságtól elrugaszkodó ábrázolását az idegengyűlölet szítása kísérte. Hogy ebben a források félremagyarázása és meghamisítása is szerepet játszott, azt már nem kellett külön bizonyítani. Mihály vajda mintájára minden jelentősebb moldvai vagy havaselvi vajda nemzeti hős lett, illetve cselekedeteit a nemzeti egység eszméje vezérelte. Mircea cel Bătrân már nem maradhatott *bătrân* (=öreg), hanem *mare* (=nagy), Ioan Voda cel Cumplit sem maradhatott *cumplit* (=rettenetes), hanem *viteaz* (=vitéz), Drakula, azaz a XV. századi havaselvi vajda a rend és tisztesség, a becsület, a jogegyenlőség bajnoka stb.

Lucian Boia kritikai vizsgálat tárgyává teszi a román nemzeti egység történelmi mítoszáat is, melynek értelmében az egész román történelmet az egyszínűségig menő egység jellemezte. Igaz, hogy maga sem szabadul Erdély = román ország mítoszáatól, de már nem hallgatja el az egység-mítosz képtelenségeit. Finom humorára vall, amikor megemlíti, hogy ezen mítosz értelmében még az időjárás jelentésekből is eltűntek az ország jellegzetes tájegységei. Az eső nem eshetett példának okáért a Bánágban, hanem csak Románia délnyugati tájain. A tényekkel szemben 1848-ban a románoknak egyetlen és egységes forradalmi programjuk volt. Elcelődve teszi fel a kérdést: miként lehetett egyetlen program, amikor közismerten legalább négyről tudunk.

Könyvének sarkalatos pontját képezik a román nép eredetéről vallott mítoszok. Maga tételesen nem száll szembe sem a dák-római eredet, sem a folytonosság, őshonos-

ság elméletével, de megemlíti a túlzásba vitt mítoszok vadhajtásait, hajlik azon nézet felé, amelynek értelmében a románok, legalábbis részben, a Dunántúl délre fekvő területekről vándoroltak mai hazájukba. Jelzi az egész eredetmítosz ellentmondásait, s ezt az egész román tudományosságban fellelhető, eltérő, sokszor szembeszegülő nézetek bemutatásának a keretében. A román történészek és nyelvészek szerint maguk sem tudtak egy tudományosan megalapozott álláspontra jutni, s így nincs szükség az idegen szakemberek sorában keresni az „ellenségeket”. Szerinte nyitott a kérdés és nincs értelme politikai fegyvert kovácsolni belőle. A román sem nem kizárólagosan római, sem nem dák származású, és kialakulási területe is vitatott és vitatható. Ebben megintcsak a XX. század derekáig élő és alkotó román szakemberek körében megfogalmazott ellentmondó nézetekre utal. Bár Lucian Boia tagadja, hogy a román történelmi mítoszokkal való szembenézéshez bátorságra lenne szükség, mégis szerintem civil kurázszi kellett ahhoz, hogy román történész kimondja: a mai román történetírásban és köztudatban a román nép eredete mítoszoktól terhelt és elkerülhetetlen a higgadt önvizsgálat. Nézete és részletesen kifejtett véleménye e kérdésben nem hoz népszerűséget a szerzőnek. Hosszú évtizedek óta az általa vázolt mítoszok tudata uralta és uralja még ma is a román közvéleményt és magát a román történetírást is. E mítoszok szellemét kultiválják a román történelem mai tankönyvei, tagadhatatlan tényként kezelik mindazt, amit Boia professzor mítosznak nyilvánít. Lucian Boia az egyedüli az egész román történetírásban, aki széles összefüggéseiben vizsgálva a kérdést mindezt ki is merte mondani! Még akkor is a bátorság jele ez, ha a román nyelvészek, legalábbis a két világháború között csaknem egyöntetűen vallották, hogy a románok a Balkánról vándoroltak be mai hazájukba. Elgondolkodtató, hogy mennyire heves támadás érte ezelőtt tizenkét évvel Romániában a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent háromkötetes *Erdély története* szerzőit főleg azért, mert a román történelmi mítoszok alkotta képet tudományos elemzés tárgyává merték tenni. A román nyelv minden negatív jelzőjét a fejükre olvasták, és íme, ma egy román történész még náluknál is többet mond. Akadt könyvének különben elég szűkkörű méltatói között egy olyan is, aki Boia művét a kötelező olvasmányok közé ajánlotta az egész román közoktatásban. Igen ám, de akkor ki kellene vonni ebből azt a kilenc történelem tankönyvet, amely folytatja a mítoszok táplálását, az önimádatot a román elemi és középfokú oktatásban a IV. osztálytól a XII. osztályig. Folytatja, mégpedig az egyedül kötelező taneszközök státusában. Ez már elképzelhetetlen.

Mindennek ellenére biztatónak tartjuk, hogy Boia professzor könyvét megírta és azt az egyik legrangosabb kiadó, a Humanitas ki is adta. Talán évtizedek múlva Andei Cornea javaslata valóra válik, de ehhez gyökeres váltás szükségeltetik mind a román történetírásban, mind pedig az egész román köztudatban.

Lucian Boia a mítoszok sorába utalja azt a nézetet is, melynek értelmében a románok egyedül védték az oszmán-török hódítókkal szemben Európát, s amíg ők ezt tették, a nyugat-európai népek békében építhették katedrálisaik, városaikat. A bökkenő az egészben – írja Boia professzor – csak az, hogy a XIV. században megalakult havaselvi és moldvai két román vajdaság még csak nem is létezett akkor, amikor Nyugaton a katedrálisok és városok már rég felépültek. Kiemeli a szerző ez esetben is azt, hogy észrevétele sem nem eredeti, sem nem ő az első a román történészek közül, aki ezt leírja. Megírta, hogy több mint ötven évvel ezelőtt a hazafiatlansággal igazán nem vádolható P. P. Panaitescu professzor, a szélsőségesen sovén vasgárda mozgalom egyik

ideológusa hívta fel a figyelmet a valóságos tényállásra. Még szerinte is a teljesen alaptalan mítoszok kompromittálják mind a román történetírást, mind a román köztudatot.

A román történelmi mítoszok közegében vizsgálja Lucian Boia az idegengyűlöletől súlyosan terhelt képet azokról a népekről, etnikai közösségekről, amelyekkel történelmük folyamán a románok kapcsolatban álltak és ma is egymás mellett kell élniük. Bár elemzése elnagyolt, mégsem hagyhatjuk szó nélkül az általa említett negatív képet a görögökről, de még inkább a zsidókról, magyarokról és cigányokról. A cigánykérdés aggodalmakat okoz a román köztudatban, de rendezése szóba sem jöhet, legfennebb az a lehetőség foglalkoztatná, hogy miként lehetne tőlük megszabadulni, mert veszélyesen nagy közöttük a szaporulat. Csak sajnálhatjuk, hogy a témáról francia nyelven írt és Párizsban kiadott tanulmányát nem vette fel kötetébe. Főleg az antiszemitizmusról és a cigányokról papírra vetett véleménye tanulságos lehetett volna a román olvasó számára, mert látható, hogy mítoszainak, idegengyűlöletének mily súlyos következményei lehetnek.

A hosszúra nyúlt beszámoló ellenére sem merem állítani, hogy Lucian Boia könyvét sikerült bemutatni. Távol áll tőlem ennek még az igénye is. Nem ejtettem szót azokról a kérdésekről sem, amelyekben nézeteink eltérnek. Magát a csaknem 400 oldalas könyvet kell elolvasni! A készülőben lévő magyar fordítás kiadása lehetővé teszi majd, hogy a románul nem olvasó magyar közönség is megismerkedjék vele. Szerintem érdekesítő és tanulságos olvasmány lesz.

